

معرفی کتاب

تجزیه و تحلیل جنگ ایران و عراق (پیش در آمدی بر یک نظریه) - محمد درودیان

حجت‌الله کریمی

آن است؛ هر فصل با یک پرسش اصلی و چند سؤال فرعی آغاز شده و در ادامه، نظریات و ادبیات تولید شده که پاسخی به این پرسش‌ها داده‌اند با عنوان "رویکردها" به صورت اجمالی مورد اشاره قرار گرفته است. پرسش‌های فرعی نیز در سه بخش - که ساختار اصلی هر فصل را تشکیل می‌دهد - بررسی شده است. توضیح اینکه پرسش نخست ناظر بر توضیح شرایطی است که شکل‌گیری آن موجب هدف‌گذاری و تعیین ابزارهای مورد نظر برای تأمین آن می‌شود. پرسش دوم ناظر بر ماهیت و چگونگی عمل و تعاملات بازیگران، به معنای راهبرد آنها در استفاده از ابزار، برای تأمین اهداف است. پرسش سوم نیز ناظر بر ارزیابی تأثیر و نتایج استفاده از ابزار و روش‌هاست.

عناوین و پرسش‌های کتاب که معرف محتوای آن است به شرح ذیل می‌باشد:
فصل اول که با عنوان "نقد و بررسی رویکردها" تدوین شده، به این سؤال پاسخ گفته است که "میان

مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس، کتاب تجزیه و تحلیل جنگ ایران و عراق را در ۴۷۶ صفحه و به قیمت ۲۴۰,۰۰۰ ریال و شمارگان ۱۰۰۰ نسخه، در فروردین ۱۳۹۵ منتشر کرد.

کتاب شامل یادداشتی از سردار سرلشکر دکتر غلامعلی رشید به عنوان ناظر، یک مقدمه، ۶ فصل و نتیجه‌گیری است.

نویسنده که از صاحب‌نظران و محققان برجسته حوزه تاریخ جنگ عراق و ایران است و بیش از ۱۵ جلد کتاب در حوزه موضوعات و مسائل جنگ عراق و ایران به رشته تحریر درآورده است، ابتدا با استفاده از تحقیقات پیشین خود، همه وقایع سیاسی - نظامی جنگ را در دو مرحله به صورت کلی و اجمالی تدوین کرده است. از این رهگذر، جنگ عراق و ایران براساس مفاهیم و دوره‌های زمانی چهارگانه، شامل چالش جنگ، جنگ دفاعی، جنگ آزادسازی و جنگ تعاقبی مفهوم‌بندی شده است.

یکی از ویژگی‌های این کتاب صورت‌بندی فصول

واقعیات تاریخی جنگ، همراه با قابلیت‌های جدید در فهم جنگ، بازخوانی واقعه و مفهوم‌بندی جدید از جنگ را ضروری کرده است. بر پایه این ملاحظه که جنگ تحمیلی با برخورداری از ابعاد مختلف، بر سه رکن عقلانیت، حماسه و معنویت قرار دارد، تنزل و تقلیل ابعاد و واقعیات جنگ با وجوه دیگر یا محدود کردن آن به یک وجه، به معنای تحریف حقایق و واقعیات جنگ است. در این میان، تأکید بر رویکرد استراتژیک ناظر بر تعریف ماهیت، هدف و کارکرد و نتیجه جنگ است و به معنای نفی رویکردهای موجود، به ویژه رویکرد فرهنگی و معنوی به جنگ نمی‌باشد.»

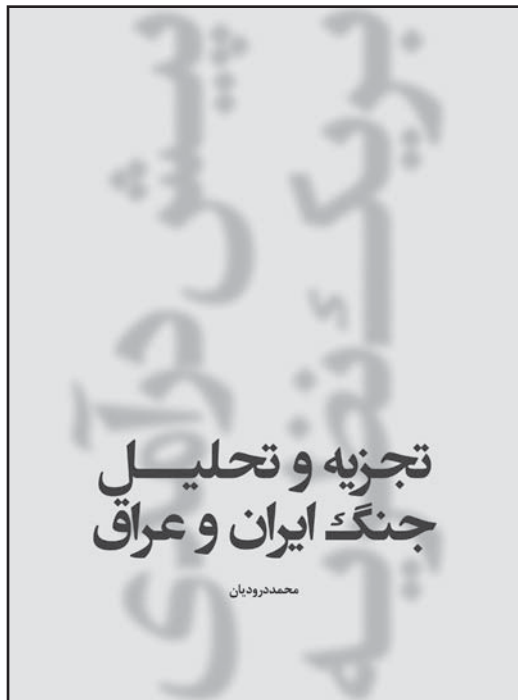
فصل دوم که "روش تحقیق" نام دارد؟ این سؤال اساسی را پاسخ می‌دهد که "براساس کدام روش می‌توان جنگ ایران و عراق را بررسی کرد تا فهم تازه‌ای از رخدادهای، موضوعات، مسائل و تحولات جنگ حاصل شود؟" نویسنده در این بخش با تأکید بر اینکه در حال حاضر سه نظریه و چارچوب مفهومی شامل "پیوستگی جنگ و سیاست"، "پیوستگی جنگ و انقلاب" و "نظریه امنیت ملی" شکل گرفته و نیز نظر به اینکه تنوع و ابعاد پیچیده جنگ مانع از مطالعه آن براساس یک روش مشخص شده است، ترکیبی از روش‌های مختلف برای مطالعه و تجزیه و تحلیل موضوعات و مسائل تاریخی جنگ عراق و ایران را مناسب‌ترین روش تشخیص داده و براساس آن پژوهش حاضر را ساماندهی کرده است. فصل سوم با عنوان "چالش جنگ" در پاسخ به این سؤال تدوین شده است که "چرا عراق برای تأمین اهداف خود در برابر ایران از ابزار جنگ استفاده کرد؟"

آنچه درباره جنگ در چارچوب رویکردهای مختلف گذشته گفته و نوشته می‌شود، با واقعیات جنگ به عنوان یک مسئله استراتژیک چه نسبتی وجود دارد؟" در این فصل، نویسنده رویکردهای موجود در خصوص جنگ عراق و ایران را در سه دسته به این شرح ارائه کرده است: ۱. رویکرد تاریخی - عملیاتی؛ ۲. رویکرد فرهنگی - معنوی؛ ۳. رویکرد سیاسی - انتقادی.

درودیان پس از طرح، نقد و بررسی رویکردهای موجود چنین نتیجه‌گیری کرده است: «... فهم از جنگ ایران و عراق در چارچوب یک مسئله استراتژیک به دلیل روش‌ها و رویکردهای موجود در صورت‌بندی موضوعات و رخدادهای آن موجب گسست مفهومی - روشی در ادراک واقعیات، موضوعات و مسائل جنگ عراق با ایران شده است. تفسیر و تبیین‌های موجود

از جنگ تحت تأثیر الزامات زمان جنگ شکل گرفته و بر اثر ملاحظات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی پس از جنگ، دستخوش تغییر و تکامل شده است. کاستی‌های موجود همراه با حضور نسل جدید در جامعه و نیازهای حال و آینده، مستلزم تفسیر و تبیین جدید از جنگ است. ظرفیت‌ها و درون‌مایه

نویسنده کتاب تجزیه و تحلیل جنگ ایران و عراق، همه وقایع سیاسی - نظامی جنگ را در دو مرحله به صورت کلی و اجمالی تدوین کرده است. وی جنگ عراق و ایران را براساس مفاهیم و دوره‌های زمانی چهارگانه، شامل چالش جنگ، جنگ دفاعی، جنگ آزادسازی و جنگ تعاقبی مفهوم‌بندی کرده است.

با بررسی و تحلیل چالش‌های سیاسی، نظامی و امنیتی و نیز شکاف در ساختار سیاسی کشور، ناهماهنگی ارتش و سپاه، چگونگی غلبه ایران بر بی‌ثباتی سیاسی و مدیریت بحران سیاسی را تشریح کرده است و در ادامه با مرور چهار عملیات آزادسازی (ثامن‌الائمه^ع)، طریق‌القدس، فتح‌المبین و بیت‌المقدس، نتیجه‌گیری می‌کند: «در شرایطی که عراق منتظر فروپاشی نظام سیاسی ایران و یا تسلیم ایران در برابر خواسته‌های خود بود، شالوده‌های قدرت تهاجمی ایران بر پایه مؤلفه‌های سیاسی، امنیتی و نظامی به صورت تدریجی شکل گرفت» و با طی یک روند تصاعدی، به شکست نظامی عراق در برابر ایران انجامید.

فصل ششم که «جنگ تعاقبی - تهاجمی» نام دارد این پرسش را طرح و پاسخ داده است که «گزینه راهبردی ایران برای پیروزی نظامی بر عراق و خاتمه

نویسنده در این فصل با مرور اجمالی و البته تحلیلی وقایع و چالش‌های داخلی ایران و نیز مناسبات تنش‌آلود ایران با عراق و آمریکا چنین نتیجه‌گیری کرده است: «بن‌بست در گزینه‌های فشار به ایران شامل تحریم اقتصادی، فشار سیاسی، عملیات پنهان (کودتای نقاب)، حمله نظامی آمریکا در طبس و حملات عراق، زمینه‌های اجماع منطقه‌ای و بین‌المللی را برای انتخاب گزینه جنگ فراهم کرد.» در فصل چهارم که «جنگ دفاعی» نام گرفته، به این پرسش پاسخ داده شده است که «قدرت دفاعی ایران در برابر حمله عراق چگونه شکل گرفت و چه تأثیری در تغییر روند جنگ داشت؟» در این فصل، نویسنده ریشه‌های شکل‌گیری قدرت دفاعی ایران در مقابل حمله غافلگیرانه عراق را مؤلفه‌های سیاسی، اجتماعی و اعتقادی برآمده از انقلاب، نگرانی درباره تهدید موجودیت و تمامیت ارضی کشور و ضرورت دفاع در مقابل متجاوز ارزیابی کرده، درباره تأثیر این قدرت دفاعی در روند جنگ می‌نویسد: «ظهور قدرت دفاعی ایران، علاوه بر اینکه کلیه ناظران و تحلیل‌گران و حتی عراق را غافلگیر کرد، تأثیرات تعیین‌کننده‌ای بر روند تحولات جنگ داشت. مهم‌تر آنکه موجب شکل‌گیری دکترین دفاعی ایران در بسیج منابع و به‌کارگیری نیروهای داوطلب مردمی و همچنین نگرش به مسئله تهدید و جنگ و همچنین مذاکره و صلح شد.»

فصل پنجم با عنوان «جنگ آزادسازی» به این سؤال پاسخ می‌دهد که: «قدرت تهاجمی ایران برای آزادسازی مناطق اشغالی چگونه شکل گرفت و چه نتایجی داشت؟» نویسنده در این فصل

جنگ چه بود؟ چه واکنش‌هایی را برانگیخت و چه نتیجه‌ای داشت؟" مسئله مهم در این فصل، بررسی چالش‌های استفاده از قدرت نظامی در سطوح مختلف برای رسیدن به اهداف سیاسی از جمله سقوط صدام با "جایگزینی انقلاب به جای جنگ" است. همچنین تقابل راهبردی امریکا با ایران، به‌منظور پیشگیری از پیروزی ایران بر عراق در چارچوب "جنگ بدون برنده" توضیح داده شده است. نویسنده در این فصل بر این باور است: «برآثر سیاست‌های امریکا و عراق، جنگ پس از فتح خرمشهر گسترش یافت و طولانی شد. در نتیجه، فرصت‌های دستیابی ایران به پیروزی برآثر جنگ فرسایشی از میان رفت. سرانجام پس از حملات نظامی عراق در ماه‌های پایانی جنگ با پذیرش قطعنامه از سوی ایران و برقراری آتش‌بس، جنگ به پایان رسید.»

آخرین قسمت این کتاب که در واقع جمع‌بندی و نتیجه‌گیری پژوهش حاضر است، با عنوان "پیش درآمدی بر یک نظریه" یک پرسش اساسی را به این مضمون مطرح کرده است که "ایران با وجود غافلگیری، در برابر حمله عراق دفاع کرد و با وجود بی‌ثباتی سیاسی، مناطق تحت اشغال را آزاد کرد، ولی چرا جنگ را با پیروزی نظامی بر عراق و سقوط صدام خاتمه نداد؟" مسئله مهم در این فصل که در واقع پاسخ به دلیل ناکامی ایران در سقوط صدام است، بررسی ماهیت و مؤلفه‌های قدرت نظامی برآمده از انقلاب و کارکرد آن برای "جنگ دفاعی - آزادسازی" و تناسب‌نداشتن آن با "جنگ طولانی و تعاقبی" در خاک دشمن است. نویسنده در این فصل برای روشن شدن مسئله از مؤلفه "قدرت - هدف" در تلاقی "جنگ - انقلاب" و روش مقایسه‌ای برای

تجزیه و تحلیل جنگ استفاده کرده است. در پایان به نظر می‌رسد ذکر بخش‌هایی از مقدمه سردار غلامعلی رشید از فرماندهان عالی دوران دفاع مقدس و نیز از صاحب‌نظران برجسته حوزه تاریخ جنگ عراق و ایران، برای شناخت و فهم بهتر از نویسنده و محتوای کتاب مفید باشد. سردار رشید درباره نویسنده کتاب نوشته است: «آقای درودیان پس از ۳۰ سال تحقیق و قلم‌زدن در عرصه دفاع مقدس، از ذهن منسجمی برخوردار شده است. در واقع نوشته‌های او متأثر از تحقیق عمیق، تکامل پیدا کرده و خیلی خوب به تبیین منطقی و مستدل و نیز دفاع مقتدرانه از حریم هشت سال دفاع مقدس می‌پردازد. ایشان تبیین مسائل جنگ را در مقایسه با گذشته، با استدلال و تفصیل بیشتری ارائه می‌نماید تا ابهاماتی را که به اقتضای عمق مطالب جنگ وجود دارد، مرتفع نماید. همچنین تلاش می‌کند تا شبهات و اشکالات جدیدی که در دهه اخیر، در باب مسائل جنگ مطرح شده، مورد نقد و بررسی قرار دهد.» ایشان همچنین درباره مباحث کتاب نوشته است: «کتاب از استحکام خوبی برخوردار است. البته ممکن است در ابتدا این اشکال به ذهن خطور کند که بعضاً به مسائل و مباحثی پرداخته شده است که قبلاً نیز در کتاب‌های منتشر شده از سوی مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس آمده است، اما با دقت و تأمل بیشتر، به این نتیجه می‌رسیم که مسائل و مباحث مطرح شده، اگرچه در ظاهر به مباحث قبلی شباهت دارد، اما مباحث این کتاب، به‌غایت کمال یافته و سطح آن ارتقا یافته است] و با دید راهبردی عمیقی روبه‌رو می‌شویم که می‌توان از این طریق، نیازها و ضرورت‌های حال و آینده را تا اندازه‌ای مورد شناسایی قرار داد.»